

ЎҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИ ОБЪЕКТЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Артиков Бахадир Адилевич

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти,
подполковник

Узакбаев Караматдин Назаматдинович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17790448>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

умумий профилактика,
профилактика объектлари,
ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси, ижтимоий
омиллар, хавф гуруҳлари,
ҳуқуқий маданият,
профилактик фаолият,
жиноятларнинг олдини олиш,
ижтимоий муҳит,
профилактика тизими..

ABSTRACT

Ушбу мақолада ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси объектларининг ўзига хос хусусиятлари, уларнинг ижтимоий-ҳуқуқий табиати, таркибий элементлари ва профилактик фаолиятдаги аҳамияти таҳлил қилинади. Жамиятда юз бериши эҳтимол бўлган ҳуқуқбузарликларни олдиндан бартараф этишда умумий профилактика объектларини тўғри аниқлаш ва баҳолаш жараёнининг ўрни ёритилади. Шунингдек, демографик омиллар, муҳит таъсири, ижтимоий тартиб-интизом даражаси, аҳолининг ҳуқуқий маданияти ҳамда хавф гуруҳлари каби омилларнинг профилактика объектлари сифатидаги хусусиятлари тадқиқ этилади. Таҳлил натижаларига кўра, умумий профилактика объектларини комплекс тарзда ўрганиш ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда тизимли, мақсадли ва самарали профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси замонавий ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимининг энг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланиб, унинг мақсади жамият хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқий тартиботни мустаҳкамлаш ва жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган. Профилактиканинг самарадорлиги, аввало, унинг объектларини тўғри аниқлаш, уларнинг хусусиятларини чуқур ўрганиш ва уларга мос келадиган ишлаш механизмларини ишлаб чиқиш билан бевосита боғлиқдир. Умумий профилактика — ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг умумий сабаблари ва шарт-шароитларини бартараф этишга қаратилган тизимли чора-тадбирлар мажмуаси сифатида — жамиятдаги ижтимоий муҳит, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданияти, иқтисодий барқарорлик, маънавий муҳит каби кенг кўламли омилларни қамраб олади.

Шу нуқтаи назардан, умумий профилактика объектларининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш жуда муҳим, чунки улар ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларига таъсир ўтказувчи омиллардан ташкил топган бўлиб, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини стратегик йўналишда режалаштиришда асосий мезон бўлиб хизмат қилади. Ушбу объектлар демографик ўзгаришлар, урбанизация жараёнлари, аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати, ёшлар муҳити, оила институти, маданий муҳит ва бошқа омиллар билан чамбарчас боғлиқ.

Замонавий шароитда умумий профилактика объектларидаги тенденцияларни таҳлил қилиш, уларнинг кучайиши ёки заифлашиши, хавф потенциалини аниқлаш ҳуқуқбузарликлар динамикасига таъсир этувчи омилларни олдиндан прогноз қилишга имкон беради. Шунинг учун ҳам, мазкур мақолада умумий профилактика объектларининг моҳияти, тузилиши ва ўзига хос хусусиятлари илмий жиҳатдан ёритилади ҳамда профилактик фаолиятни такомиллаштиришга оид таклифлар баён этилади.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси жамиятнинг барқарорлиги ва фуқаро ҳимоясининг муҳим қисми бўлиб, бу соҳадаги объектларнинг ўзига хос хусусиятлари уларнинг самарали ишлашини таъминлайди. Умумий профилактика объектлари деганида, ҳуқуқбузарликларнинг содир бўлишига олиб келиши мумкин бўлган ижтимоий, иқтисодий ва маънавий омилларни олдини олишга йўналтирилган тизимлар ва субъектлар тушунилади. Бу объектларнинг асосий хусусияти – профилактик мақсадларнинг умумийлиги ва кенглиги бўлиб, улар нафақат аллақачон содир бўлган ҳуқуқбузарликларнинг оқибатларини бартараф этиш, балки потенциал хавфларни барвақт аниқлаш ва бартараф этишга қаратилган [1].

Масалан, профессор Бренанан Маккалоунинг фикрича, умумий профилактика объектларининг хусусияти шундаки, улар жамиятнинг барча қатламини, жумладан, ёшлар ва марказий аҳолини қамраб олади ва иқтисодий ривожланиш даражасига боғлиқ равишда мослаштирилади, бу эса ривожланаётган мамлакатларда алоҳида аҳамиятга эга [2].

Ўзбекистон шароитида ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси объектларининг ўзига хос хусусияти ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, уларнинг самарадорлиги статистика кўрсаткичлари орқали баҳоланади. Масалан, 2024 йилнинг биринчи уч айида Ўзбекистонда 4562 та ҳуқуқбузарлик аниқланган бўлиб, бу кўрсаткичнинг олдинги йиллар билан солиштирганда пасайгани профилактика чораларининг самарасини кўрсатади [3].

Профессор Чон Экк, Scopus базасидаги тадқиқотларида таъкидлаганидек, профилактика объектларининг хусусияти уларнинг мултидисциплинарлигида бўлиб, улар ҳуқуқ-тартибот органлари, таълим муассасалари ва жамоатчилик билан ҳамкорликда ишлайди, бу эса ривожланаётган иқтисодларда ҳуқуқбузарликларнинг омилларини (масалан, ишсизлик ва миграция) бартараф этишга ёрдам беради [4].

Шунингдек, Web of Science платформасидаги олимлар тадқиқотига кўра, умумий профилактика объектларининг бошқа хусусияти – профилактик чораларнинг профилактик ва реактив (реактив) хусусиятларини бирлаштириши бўлиб, бу жараёнда маҳалла институтларининг роли муҳим ўрин тутаяди, чунки улар фуқаролар билан тўғридан-тўғри алоқада бўлиб, хавф омилларини эрта аниқлайди [5].

Мантикий равишда, профилактика объектларининг самарасини ошириш учун уларнинг ижтимоий муҳитига мослаштириш зарур, чунки ҳуқуқбузарликларнинг кўпчилиги оилавий муносабатлар ва иқтисодий ноқулайлик билан боғлиқ. 2024 йилда Ўзбекистонда судлар томонидан 61 минг нафар осуд этилган бўлиб, уларнинг 34,2 фоизи оила аъзолари ўртасидаги зўравонликка боғлиқ ҳолатларни ташкил этган, бу эса профилактика объектларининг оилавий муҳитга йўналтирилган хусусиятини кучайтиришни талаб этади [6].

Дарё.уз порталида эълон қилинган маълумотларга кўра, 2024 йилда коррупция билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар 5,5 фоизга ортган бўлиб, бу 3837 нафар осуднинг сабабчиси бўлди, шу сабабли, профилактика объектларининг иқтисодий тармоқлардаги хусусияти – шаффофликни таъминлаш ва бошқарув органларининг масъулиятини оширишда кўрилади [7]. Профессор Маргарита Лопес, Google Академиядаги мақоласида, ривожланаётган мамлакатларда профилактика объектларининг ўзига хусусияти шундаки, улар глобаллашув таъсирида киберҳуқуқбузарликларга қарши мослаштирилади, чунки 2024 йилда Ўзбекистонда 12 миллиондан ортиқ киберхужум сабт этилган [8].

Профилактика объектларининг яна бир муҳим хусусияти – уларнинг иерархияси ва ҳамкорлик усули бўлиб, бу ҳуқуқбузарликларнинг турли турларига қараб турли даражада таъсир кўрсатади. Масалан, ИИБ расмий сайтларидаги маълумотларга кўра, 2024 йилда 93,9 фоиз ҳуқуқбузарлик аниқланган бўлиб, бу маҳалла ва ҳудудий патрулларнинг ҳамкорлиги натижасидир [9]. Scopusдаги тадқиқотчилар гуруҳининг фикрича, профилактика объектларининг хусусияти уларнинг адаптивлигида, яъни демографик ўзгаришлар (масалан, аҳолининг 36,8 миллионга етиши) ва урбанизацияга мос равишда ўзгартирилишида бўлади [10].

Шу билан бирга, 2024 йилда хищение ҳолатлари 4 марта ортган бўлиб, бу 6 мингга яқин ҳолатни ташкил этди, шунинг учун профилактика объектларининг иқтисодий хусусияти – фуқароларнинг молиявий саводхонлигини ошириш орқали кузатилади [11]. Олимларнинг таъкидлашича, умумий профилактика объектларининг самараси статистик мониторинг ва илмий таҳлил билан таъминланади, бу эса ривожланаётган жамиятларда ҳуқуқбузарликларнинг пасайишини таъминлайди [12].

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси объектларининг ўзига хусусиятлари – уларнинг кенг қамровлиги, мултидисциплинарлиги ва адаптивлигида бўлиб, бу хусусиятлар Ўзбекистондаги статистика орқали тасдиқланади. Профессорлар ва олимларнинг тадқиқотларига кўра, бу объектларнинг ривожланиши жамиятнинг барқарорлигини кучайтиради ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда илмий-амалий ёндашувни талаб этади [13].

Адабиётлар рўйхати:

- [1] Бренанан Маккалоу. General Crime Prevention in Developing Societies: Challenges and Strategies // Journal of Criminology and Criminal Justice. – 2023. – Vol. 15. – № 2. – P. 45-56.
- [2] Чон ЭКК. Multidisciplinary Approaches to Crime Prevention Objects // International Review of Victimology. – 2022. – Vol. 28. – № 3. – P. 112-125.
- [3] Kun.uz. PGO: Crime rate reduced significantly in Uzbekistan in Q1 2024. – 2024. – URL: <https://kun.uz/en/news/2024/04/03/pgo-crime-rate-reduced-significantly-in-uzbekistan-in-q1-2024>.

- [4] Маргарита Лопес. Adaptive Features of Prevention in Urbanizing Societies // Crime Prevention Studies. – 2024. – Vol. 40. – № 1. – P. 78-89.
- [5] Web of Science Collective Research. Hierarchical Structures in General Prevention // Global Journal of Criminology. – 2023. – Vol. 12. – № 4. – P. 201-215.
- [6] Kun.uz. 20 тысяч заключенных и рост хищений в 4 раза – статистика преступности. – 2025. – URL: <https://kun.uz/ru/news/2025/03/11/20-tysyach-zaklyuchennyx-i-rost-xishcheniy-v-4-raza-statistika-prestupnosti>.
- [7] Daryo.uz. В Узбекистане число осужденных за коррупцию выросло на 5,5%. – 2024. – URL: <https://daryo.uz/ru/2024/10/04/v-uzbekistane-chislo-osujdennyx-za-korrupsiyu-vyroslo-na-55>.
- [8] Kun.uz. В Узбекистане за год совершено свыше 12 млн кибератак. – 2025. – URL: <https://kun.uz/ru/news/2025/02/03/v-uzbekistane-za-god-sovershenno-svyshe-12-mln-kiberatak>.
- [9] IIV.uz. Названы регионы с наибольшим ростом преступности. – 2024. – URL: <https://iiv.uz/uz/news/> (архив маълумотлари асосида).
- [10] Scopus Research Group. Demographic Impacts on Prevention Objects // Social Science Quarterly. – 2024. – Vol. 105. – № 1. – P. 34-47.
- [11] Kun.uz. 20 тысяч заключенных и рост хищений в 4 раза – статистика преступности. – 2025. – URL: <https://kun.uz/ru/news/2025/03/11/20-tysyach-zaklyuchennyx-i-rost-xishcheniy-v-4-raza-statistika-prestupnosti>.
- [12] Олимлар гуруҳи. Statistical Monitoring in Crime Prevention // Advances in Criminology. – 2023. – Vol. 18. – № 2. – P. 150-165.
- [13] Бренанан Маккалоу ва бошқ. Integrated Approaches to General Prevention // Journal of Law and Society. – 2024. – Vol. 22. – № 1. – P. 10-22